

УДК 340.1

Коміляй Ю.В.

СПІЛЬНОСТНЕ ПРАВО ЯК ОБ'ЄКТ АНТРОПОЛОГІЇ ПРАВА

У статті розглядається спільностне право (право певної спільності людей) як об'єкт антропології права та формується цілісне уявлення про спільностне право як поняття.

Ключові слова: право, правова антропологія, соціальна спільність.

Метою даної статті є намагання сформуванати цілісне уявлення про спільностне право (право соціальної спільності) як поняття, яке вводиться до понятійного апарату антропології права та забезпечує створення сприятливих умов для об'єктивної наукової діяльності в сфері пізнання антропо-правових явищ та процесів.

Початок розвитку антропології права (юридичної антропології, правової антропології) в Україні обумовив процес пошуку її істинного призначення. Одні вчені вважають антропологію права наукою [7, с. 1], інші – дисципліною [2, с. 23; 6, с. 23; 15, с. 6], а в деяких випадках автори зовсім не приділяють уваги питанню визначення форми антропології права як наукової діяльності. Але ми вважаємо, що у будь-якому випадку потрібно, перш за все, сформулювати чітку дефініцію, згідно з якою б недвозначно розумілась антропологія права як наукова діяльність. На наш погляд, антропологія права – це наукова дисципліна, яка за допомогою антропо-правового підходу вивчає та досліджує закономірності формування (виникнення), функціонування та розвитку спільностного права та правового плюралізму в цілому. Антропо-правовий підхід розуміється як сукупність різних методів (філософського, загальнонаукових та спеціальних), які застосовуються для виявлення і пізнання закономірностей життєдіяльності специфічних правовпорядків окремих соціальних спільностей та особливостей їх спільного існування.

Можна виділити наступні об'єкти антропології права, як наукової дисципліни: 1) сукупність суспільних відносин, які регулюються спільностним правом; 2) норми спільностного права; 3) спільностне право певної соціальної групи (спільності); 4) правовий плюралізм. Таким чином, ключовим поняттям в антропології права є „спільностне право”. Так, що ж це таке спільностне право і для чого це поняття потрібно?

Різні автори називають „спільностне право” по різному: корпус права [3, с. 13], нормативний режим [14, с. 12], звичаєво-правова система [2, с. 29-30] тощо. В нашому розумінні спільностне право (спільностний правовпорядок) – це сукупність обов'язкових для конкретної спільності правових норм (правил поведінки), які сформовані нею в процесі її життєдіяльності для забезпечення свого автономного існування та розвитку. Необхідно зазначити, що не можна ототожнювати спільностне право зі звичаєвим правом. Поняття „спільностне право” більш широке ніж звичаєве право. Звичаєве право визначається як сукупність узагальнених та багаторазово використаних правил поведінки, які передаються від одного покоління до другого [13, с. 377]. Російські вчені Думанов Х.М. і Першиц О.І. від звичаєвого права відрізняють право селянських общин

(яке все-таки відноситься до виду звичаєвого права) [5, с. 82]. Останнє, на відміну від звичаєвого права, формується за менш тривалий час та існує не так довго як правовий звичай.

На підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що до спільностного права відносяться: звичаєве право, яке притаманне конкретній спільності; обциинне право, яке формується, як правило, в селянському середовищі для вирішення їх внутрішньо обциинних відносин; правові норми, які формуються в певній спільності з метою негайного врегулювання „поточних” взаємовідносин. Особливістю спільностного права є те, що воно не залежить від об’єктивного юридичного права (крім деяких винятків). Спільностне право вільно формується в кожній конкретній спільності під впливом специфічних відносин, які склалися у зв’язку з автономним існуванням цієї спільності. При цьому автономне існування спільності слід розуміти не тільки як територіально відокремлену обциину, що відірвана від основної частини окремого суспільства, але і як спільність, яка безпосередньо здійснює постійну взаємодію з конкретним суспільством та в той же час не ототожнює себе з ним, протиставляє себе йому, і намагається зберігати та використовувати специфічні правила поведінки (необов’язково прилюдно).

На наш погляд, потрібно розглянути ще одне поняття, яке багаторазово використане в цій статті – це спільність. Соціальна спільність визначається як об’єднання людей на підставі спільних психологічних установок, стереотипів, етнічних, професійних та інших соціальних ознак. Спільність відрізняється від групи тим, що остання є формою взаємодії, в якій поведінка та соціальний статус кожного індивіда в значній мірі обумовлені діяльністю інших членів об’єднання [12, с. 439]. Отже, група є сукупністю індивідів, які знаходяться в процесі постійної взаємодії між собою. А спільність – сукупність індивідів, які можуть навіть не знати про існування один одного, але мати прагнення до певної самоідентифікації [10, с. 347], тобто члени спільності об’єднані особливою поведінкою, яка обумовлена специфікою їх життєдіяльності та психічними установками. Можна зробити наступну класифікацію соціальних спільностей. За демографічним критерієм спільності поділяються на: жінок, чоловіків, молодь та людей похилого віку. За розміром спільності: на малі (групи), великі. За ступеням само ідентифікації індивідів: колектив, народ (етнос), нація, цивілізація. За характером організації спільності: формальні (починаючи від держав і закінчуючи підприємством), неформальні [11, с. 140]. За рівнем урбанізації: селянські спільності, спільності міст та мегаполісів. За формою виникнення: природні, спеціально створені. За рівням агресивності: мирно співіснуючі, конспіративні (півагресивні), агресивні (відверто проявляють своє негативне ставлення до суспільства).

Формувати спільностне право може не кожна спільність. Для того, щоб виникла певна сукупність особливих правових норм, які мають специфічні риси або відрізняються від об’єктивного юридичного права та правопорядків інших спільностей, соціальна спільність повинна мати автономне внутрішнє середовище (культуру, субкультуру) та постійні взаємовідносини між її членами. Найбільш сприятливі умови для формування спільностного права є, наприклад, у віддалених селищах, в етнічних спільностях, в малих та великих групах, які об’єднанні спільними метою, діяльністю, традиціями, обрядами та здійснюють постійну, тісну взаємодію. Слід відзначити, що найяскравішим проявом існування та функціонування спільностного права є етнічні

спільності, які компактно проживають на певній території та оточені іншими етносами. Російські учені, які займаються антропо-правовими дослідженнями, основну увагу приділяють проблемі спільностного права в етнічних спільностях [8; 9], у зв'язку з чим антропологія права звужується лише до етнології права (правової етнології).

Розглядаючи проблему спільностного права, можна прийти до висновку, що його дуже важко відрізнити від інших соціальних норм – норм моралі, норм етики, релігійних норм, норм-звичаїв. Тому для відокремлення поняття норми спільностного права від інших видів соціального регулювання слід виділити її основні риси (ознаки). До них належать наступні. По-перше, норма спільностного права санкціонується/встановлюється не державою або її окремими органами, а конкретною соціальною спільністю. Але необхідно розуміти, що таке санкціонування або встановлення правових норм не здійснюється шляхом зібрання всіх членів спільності для вирішення питання обов'язкових правил поведінки (така процедура можлива лише в деяких випадках). Процес встановлення норм спільностного права відбувається в процесі повсякденної діяльності шляхом прийняття або неприйняття більшістю членів спільності того чи іншого правила поведінки. По-друге, вона є обов'язковою для членів певної спільності та в разі порушення тієї чи іншої норми така особа несе відповідальність, яка забезпечується самою цією спільністю. Відповідальність може бути різної форми – від простого ігнорування спільністю індивіда або його відторгнення до жорстоких побоїв, а в деяких випадках навіть позбавлення життя. По-третє, дія норми спільностного права спрямована на збереження та функціонування автономного існування спільності. Це означає, що спільність намагається протиставити себе іншій частині суспільства. Спосіб автономного існування та розвитку спільності здійснюється по-різному: і як відокремлене компактне проживання; і як регулярне спілкування, проведення зборів тощо; і як конспіративні групи, які проводять постійні закриті збори. По-четверте, спільностне право регулює найбільш важливі внутрішньо-спільностні відносини, тобто такі відносини, які забезпечують специфічну життєдіяльність цієї спільності.

Одною із головних тем (об'єктів) антропології права є правовий плюралізм, під яким розуміється співіснування в єдиному обмеженому просторі як спільностного права і об'єктивного юридичного права, так і спільностних правопорядків між собою. При цьому співіснування полягає у тому, що норми різних правопорядків можуть або взаємодоповнювати одна одну, або використовуватися в різних випадках, або протистояти одна одній. Але, як правило, таке правове різноманіття необхідно для того, щоб індивід мав можливість у кожній конкретній ситуації використати ту правову норму, яка буде відповідати потребам взаємодіючих суб'єктів та адекватно регулювати ці суспільні відносини. На сьогоднішній день більш всього правовий плюралізм проявляє себе в співіснуванні окремого спільностного права та об'єктивного юридичного права. Практика російських дослідників в області антропології права показує, що найгостріші проблеми, що пов'язані з співіснуванням „державного права” [1, с. 9] та права (правопорядків) нечисленних корінних народів [8; 9]. Але проблема знову ж таки звужена до правової етнології. Насправді не менш значимими є процеси, які відбуваються безпосереднє в самому суспільстві. Особливу увагу притягує до себе питання існування так званого „неправа”. Вперше поняття „неправо” у теорії права

запровадив Гегель [4, с. 137-153]. В контексті даної статті „неправо” потрібно розуміти як сукупність обов’язкових для членів злочинної організації правил поведінки (які суперечать загально визнаним суспільством та державою правовим нормам), які спрямовані на забезпечення автономного специфічного існування такої спільності. Формування та виконання „неправових” норм створює стержень злочинної організації, завдяки якому вона може функціонувати та розвиватися значний час, а також забезпечувати скоординовану злочинну діяльність та дисципліну в групі.

Підводячи підсумок вищезазначеному, можна стверджувати, що спільностне право, як певний фрагмент дійсності [10, с. 17] є одним із об’єктів антропології права. І саме в специфічній сукупності правових норм, регулюючих відносини в автономно існуючих соціальних спільностях, проявляється різноманіття правового життя. Таке правове різноманіття формує один із головних елементів громадського суспільства – саморегулювання. Співіснуючи спільностні правопорядки та об’єктивне юридичне право (позитивне право) створюють умови для самостійного вибору кожним окремим індивідом саме тої норми, яка найбільш адекватно буде регулювати конкретні суспільні відносини. Крім того, після аналізу даної проблеми, стає зрозумілим, що право, як особливий механізм регулювання взаємодії двох і більше індивідів, не залежить повністю від держави. Більш того, слід зазначити, що початок права, момент його зародження виникає, як правило, не з державних органів, а із суспільства. Суспільні відносини детермінують відповідні інструменти їх регулювання, а держава акумулюючи соціально-правову інформацію узагальнює найпоширеніші правила поведінки та встановлює або санкціонує їх як загальнообов’язкові юридичні норми, виконання яких забезпечується спеціально створеними державними органами. І лише в деяких випадках держава може без „допомоги” суспільства створити юридичні норми, які будуть регулювати майбутні суспільні відносини. Але в будь-якому разі ні одні юридичні норми не зможуть замінити норми спільностного права, які найбільш адаптовані до конкретних відносин в певній соціальній спільності та, які сформувалися природним шляхом під впливом певної життєвої ситуації.

Список використаних джерел та література:

1. Бенда-Бекманн фон К. Зачем беспокоиться о правовом плюрализме? Вопросы изучения и осуществления политики правового плюрализма // Обычное право и правовой плюрализм (Материалы XI Международного конгресса по обычному праву и правовому плюрализму, август 1997 г., Москва). Ответ. ред.: Н.И. Новикова, В.А. Тишков. – М., 1999. – С. 9-13.
2. Бочаров В.В. Антропология права: антропологические и юридические аспекты // Человек и право. Книга о летней школе по юридической антропологии (г. Звенигород, 22-29 мая 1999 г.). Отв. ред. Н.И. Новикова, В.А. Тишков. – М.: ИД «Стратегия», 1999. – С. 23-31.
3. Вудман Г. Теория права, антропология и плановый правовой плюрализм // Обычное право и правовой плюрализм (Материалы XI Международного конгресса по обычному праву и правовому плюрализму, август 1997 г., Москва). Ответ. ред.: Н.И. Новикова, В.А. Тишков. – М., 1999. – С. 13-20.
4. Гегель Г.В.Ф. Философия права. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсисянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
5. Думанов Х.М., Першиц А.И. К уточнению понятия «обычное право» // Государство и право, 2005. – № 3. – С. 77-82.
6. Ковлер А.И. Антропология права: Учебник для вузов. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 480 с.

7. Нерсисянц В.С. Юридическая антропология как наука и учебная дисциплина // Рулан Н. Юридическая антропология. Учебник для вузов. Перевод с франц. Ответственный редактор – В.С. Нерсисянц. – М.: Издательство НОРМА, 1999. – С. 1-6.
8. Обычное право и правовой плюрализм (Материалы XI Международного конгресса по обычному праву и правовому плюрализму, август 1997 г., Москва) / Ответ. ред.: Н.И. Новикова, В.А. Тишков. – М., 1999. – 251 с.
9. Обычай и закон. Исследования по юридической антропологии (Санкт-Петербург – Пушкин, 20-26 августа 2001 года) / Отв. ред. Н.И. Новикова, В.А. Тишков – М.: Издательский дом «Стратегия», 2002. – 399 с. 10. Рабинович П.М. Упрочнение законности – закономерность социализма. – Львов: «Вища школа» изд-во при Львов. ун-те, 1975. – 260 с.
10. Садохин А.П. Этнология: Учебное пособие. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2004. – 452 с.
11. Социология: Учебник для вузов / Под ред. В.Н. Лавриненко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 407 с.
12. Столяренко Л.Д. Основы психологии. 7-е изд., перераб. и доп. Учебное пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 672 с.
13. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Малько, А.В. Малько. – М.: Юрист, 2002. – 776 с.
14. Тишков В.А. Антропология права – начало и эволюция дисциплины // Юридическая антропология. Закон и жизнь. Отв. ред. начало и эволюция дисциплины // Юридическая антропология. Закон и жизнь. Отв. Ред Н.И. Новикова, В.А. Тишков. – М.: Издательский дом «Стратегия», 2000. – С. 7- 14.
15. Тишков В.А. Вступительное слово // Обычное право и правовой плюрализм (Материалы XI Международного конгресса по обычному праву и правовому плюрализму, август 1997 г., Москва). Ответ. ред.: Н.И. Новикова, В.А. Тишков. – М., 1999. – С. 6-8.

Комиляй Ю.В. Общее право как объект антропологии права.

В статье рассматривается спільностне право как объект антропологии права и формируется целостное представление о праве социальной общности как понятии.

Ключевые слова: право, правовая антропология, социальная общность.

Komilyay Yu. V. The common law as object of anthropology of law.

In the article a common law as object of anthropology is examined.

Key words: law, legal anthropology, social community.

Пост упила в редакцию 09.09.2008 г.